

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پانسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراستخواه، جولان فرهادی بابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانع راد، علی قنبری، محمدرضا کلاهی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معماریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نبوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیاء هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور	جستارهایی در پلاستیک/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.
مشخصات نشر	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۵۲۱ص.
موضوع	بلاها -- جنبه‌های جامعه‌شناختی.
موضوع	رسانه‌ها و افکار عمومی.
موضوع	مسائل اجتماعی -- ایران -- تهران.
موضوع	مدیریت بحران -- ایران -- تهران.
موضوع	بلاها -- آینده‌نگری.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵ ج ۲ / HV ۵۵۳
	وضعیت فهرست‌نویسی فیبا
	رده‌بندی دیویی
	۳۴۷/۳۶۳

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

۷ پلاسکو از آغاز تا پایان

مدیریت و سیاست شهری

- ۱۵ گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی
- ۲۵ پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی
- ۳۱ مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی
- ۳۵ تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی
- ۴۳ ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری
- ۴۹ فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد
- ۵۷ آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل
- ۶۵ جامعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر
- ۷۱ مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده
- ۷۹ مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی
- ۸۷ خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمد مهدی رحمتی
- ۹۷ هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی
- ۱۰۳ ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی
- ۱۱۱ آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی
- ۱۱۹ چتری برای پلاسکو / یاسر باقری
- ۱۲۹ قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی
- ۱۳۵ عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ساختمان پلاسکو و احساس بی پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجیان
- ۲۲۵ بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی‌فرد
- ۲۳۳ ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیقات ایرانی

- ۲۴۳ آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جوادی یگانه
- ۲۵۱ حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کلاهی
- ۱۶۲ حادثه پلاسکو و مظلونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ فرایند اندیشه نسلی؛ آنچه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوشری
- ۳۴۱ تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آقاسی
- ۴۶۱ کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

فرهنگ و جامعه

تقنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد

جبار رحمانی

استادیار انسان‌شناسی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

آتش پلاسکو، آتشی بود به جان ملت و مردم. دردی عمیق به‌خاطر از دست دادن عزیزان و اندوهی جان‌کاه به‌خاطر ناکارآمدی نهادهای مسئول و از دست رفتن سرمایه‌ای عظیم از اقتصاد پوشاک ایران. سوختن و فروریختن پلاسکو، با خود چیزهای زیادی را فروریخت. در میان گفت‌وگوهای رایج در شبکه‌های مجازی، یک مفهوم و موضوع، بیش از همه خودنمایی می‌کرد: مردم؛ مفهومی که محور تعریف و تمجید و حتی نقد و نكوهش بود. اعضای جامعه، همه با هم در باب خودشان گفت‌وگو می‌کردند، دولت و حکومت نیز گاهی در بحث‌ها حضور داشتند، اما نه در کانون آن. حکومت و دولت، این‌بار بخش جدی‌گفت‌وگوها نبودند، بلکه تعمداً و آگاهانه، برای «مردم» و توسط

«مردم» در حاشیه قرار داشتند. به نظر می‌رسد که از میانه‌های آتش و ویرانه‌های پلاسکو، «مردم» به گونه‌ای مستقل سربرآوردند، اما بدون توجه به نهادهای فرسوده مدیریتی آن.

مردم و جامعه، دو مفهوم کلیدی برای فهم اندیشه اجتماعی و تاریخ اجتماعی محسوب می‌شوند. این دو مفهوم، بیان‌گر بازشناسی و تعریف امر اجتماعی، به مثابه ساحتی متمایز از امر سیاسی و اقتصادی در حیات انسانی‌اند. عموماً مفاهیم جامعه و مردم، در نسبت با امر سیاسی و اقتصادی تعریف می‌شوند، رعیت و ملت، هر دو از طریق حکومت و ساختار سیاسی و رابطه با آن‌ها تعیین و تعریف می‌شده‌اند. در تجربه ایرانی نیز از اواخر قاجار و دوران مشروطه به این سو، به تدریج شاهد ظهور و بروز جامعه، به مثابه متغیری کلیدی در تحولات و تصمیم‌های سیاسی هستیم. ظهور مفهوم مردم و امر اجتماعی، طی این دوران به شدت متأثر از جریان‌ها و حوادث سیاسی بوده که با مشروطه شروع و تا انقلاب اسلامی و جنگ و مبارزات سیاسی و انتخابات ریاست جمهوری تداوم یافته است. در همه این دوره‌ها، مردم و جامعه ایرانی، در رابطه با امر سیاسی و در راستای و ذیل آن تعریف شده‌اند.

تحولات اخیر نشان داد که امر اجتماعی و جامعه یا مردم در ایران، به گونه‌ای دیگر در حال تکوین و استقرار است. این صورت جدید امر اجتماعی، فارغ از سیاست و حتی در تفکیک و تمایزی آگاهانه و عامدانه از سیاست، در حال شکل‌گیری است. به عبارت دیگر، مفهومی به نام «مردم»، به شیوه‌ای مردمی و اجتماعی در حال شکل‌گیری و استقرار است و به نظر می‌رسد این صورت‌بندی جدید جامعه ایرانی را، باید بیش‌تر تحلیل و واکاوی کرد که چگونه و طی چه فرآیندی شکل گرفته است و چه خصایص و پیامدهایی خواهد داشت.

در جامعه ما، تجربه امر مردمی از خلال جماعت‌های خودجوش، ظهور و بروز یافته است. مقوله «مردم»، بیش از هر چیزی از خلال

مقاطع حساس و بحران‌های خاص شکل گرفته است. این لحظه‌های ناب خلق مجدد جامعه و مردم، لحظاتی بوده که ساختارهای قدرت و نظم به تعلیق درآمده و مردم در شکل ناب غیر سیاسی (بدون نسبت ابزاری و یا وابستگی امر سیاسی) تجلی پیدا کرده‌اند. این لحظه‌های معلق که در آن‌ها شاهد خلق جامعه و مردم هستیم، لحظاتی‌اند که خودجوش بوده، مردم بر اساس شباهت‌ها و بدون توجه به سلسله‌مراتب منزلتی با هم هستند و دیگری‌خواهی مبنای تعاملات میان آنان است. آنچه که در جشن‌های مردمی خودجوش دیده‌ایم، شاهدی است بر این مدعا، اما تجربه مردم از خویش‌ن اجتماعی خودشان، عموماً در قالب حوادث خوشایند و شادمانه بوده، و البته معمولاً در فضایی کوتاه‌مدت و مقطعی هم رخ می‌داده است.

فاجعه ساختمان پلاسکو، یکی از کلیدی‌ترین تعلیق‌های زندگی روزمره و تجربه مردم بودن است. جایی که بر خلاف تجارب قبلی، به واسطه عاملیت گسترده رسانه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی، حضور مردم نه به واسطه رسانه‌هایی مانند صدا و سیما با ملاحظات و محدودیت‌های خاص، بلکه به واسطه خود مردم و گزارش‌های مستقیم آنان بود. مهم‌تر از همه آن‌که این تجربه باهم‌بودن مردمی، به واسطه فضای مجازی، یک تجربه تعاملی مستمر بود. تجربه‌ای که گفت‌وگوی پیوسته‌ای میان مردم بر سر مسئله، ابعاد آن، تحلیل و علت‌یابی رخ داده و در حال رخ دادن است. فاجعه پلاسکو، ویژگی‌های خاص دیگری نیز داشت که نمونه‌های مشابه آن را فقط در جنگ می‌توان یافت که طی آن، آدم‌هایی از جنس مردم، به شکلی قهرمانانه، فدای دیگران شده‌اند، مواجهه‌ای با مرگ مقدس. لحظه‌ای که عزیزترین سرمایه جامعه - جان اعضایش - فدای امر اخلاقی بزرگتری می‌شود؛ جایی که جامعه، با لحظه ناب بودن خویش مواجه می‌شود، به عبارت دیگر، در لحظه‌ای بسیار ناب و خاص که جامعه با سرمایه اصلی خویش

یعنی جان اعضایش و ارزش‌های اخلاقی اعلاء مواجهه شده، شاهد ظهور مردم به‌مثابه عاملیتی خودبنیاد و منفک از سیاست و اقتصادیم. لحظه‌ای آستانه‌ای، بین نظم روزمره به تعلیق درآمده تا نظم پسینی جدید آینده، دوره هاویه‌ای کوتاه‌مدت ناشی از تعلیق نمادین همه چیز هستیم؛ تعلیقی که به‌واسطه آتش و سقوط و فروریزی پلاسکو حاصل شد. در این موقعیت آستانه‌ای است که وجدان جمعی مردمی و خود مقوله مردم، تکوین یافته و مستقر می‌شود.

در این لحظات تکوین جامعه و استقرار آن - آن‌گونه که از خلال فاجعه پلاسکو شاهد آن بودیم - با نوعی فوران احساس جمعی و غلیان وجدان جمعی مواجه هستیم. به همین دلیل در این شرایط با رفتارهای احساسی، عاطفی و هیجانی متنوعی روبرویم. در این لحظه است که جامعه، خویشتن را کشف می‌کند و به تعبیری بر ساخته می‌شود و جامعه و مردم نسبت به خودشان و دیگر نهادهای سیاسی و اقتصادی، عاملیتی خودبنیاد را به نمایش می‌گذارند. در بنیان مفهوم جامعه، این دوگانگی را می‌توان دید. مردم در مفهوم جمعی‌اش یا جامعه، توسط اعضایش خلق می‌شود و سپس بر همان خالقان خویش اثر می‌گذارد و یک جریان توأمانی از خلق جامعه و مردم.

مهمترین ویژگی تجربه و مردم ایران از خلال فاجعه پلاسکو آن بود که مردم خودشان را در تمایز با حاکمیت، کشف کرده‌اند، مردم و امر اجتماعی در نسبت با خودش تعریف شده است، نه در نسبت با سیاست و قدرت؛ کشف این که جامعه با نهادهای فرسوده مواجه است. خشم جامعه در واکنش به این فاجعه نیز از دل تجربه این ناکارآمدی نهادی و بی‌مسئولیتی شکل گرفته است. در هیچ کدام از تحلیل‌های مردمی، کسی از نهادهای دولتی دفاع نکرده است. مردم به تجربه آموخته‌اند «مسئولیت» در مواقع رخداد بحران‌ها، مفهومی ناکارآمد است.

ما در ایران، سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی منظمی برای

فرصت دادن به مردم - تا این که خودشان را تجربه و تربیت کنند و تعالی دهند - نداشته‌ایم. تنها قاعده سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی، برساختن مردم در نسبت‌شان با امر سیاسی و در خدمت آن است. به همین دلیل کشف جامعه و برساخته‌شدن مردم، به شیوه‌ای تجربی و خودجوش و توسط خود مردم در حال رخ دادن است. به عبارت دیگر از طریق فرآیند آزمون و خطا، و با هزینه بسیار زیاد، مردم ایران خودشان را کشف می‌کنند، چون نهادهای متولی، آن‌ها را همیشه ذیل امر سیاسی خواسته‌اند و ساخته‌اند. گاهی این استقلال‌یابی مفهوم مردم و جامعه از سیاست، برای مردم ایران بسیار گران و پرهزینه است، اما به واسطه هزینه سنگین است که اثرگذاری بالایی دارد.

در نقدهای موجود به رفتارهای منفی مردم (سلفی‌ها و ازدحام‌ها) بحث‌های بسیاری درگرفت. مسئله اصلی آن است که این رفتارهای منفی در مقابل رفتارهای مثبت، چندان معنادار نیست، ضمن آن که رفتارهای مدنی لازم و بایسته برای چنین موقعیت‌هایی، پیش‌تر به مردم آموزش داده نشده است، لذا بروز الگوهای رفتاری غلط در بحران‌ها، ناشی از فقدان آموزش الگویی درست بوده، آن‌هم در شرایطی که تنها راه اصلاح، مواجهه با رفتارهای غلط در عمل است، لذا تجربه فاجعه پلاسکو، گامی مهم در فرهیخته کردن مردم و تعالی رفتارهای مدنی برای مواقع بحرانی است. بعید به نظر می‌رسد، مردم از این به بعد، با آدم‌هایی که در زمان بحران، به فکر سلفی گرفتن و خودنمایی باشند، برخورد مثبتی داشته باشند. قبح این رفتار خودخواهانه، بر همگان آشکار شده است.

نحوه مواجهه نهادهای مرتبط در واکنش‌های عاطفی و هیجانی به این بحران نیز، نوعی حضور دیرهنگام بود که شاهدهی است بر ناکارآمدی بیش‌تر آن‌ها. بسیاری از این نهادهای رسمی، اعلام کرده‌اند که همه کارهای این قربانیان خارج از نوبت، با جبران‌های فوق‌العاده

و.... انجام شود. این امر نشانگر آن است که نهادهای مسئول که مسئولیت مدیریت بحران را دارند، درست عمل نکرده‌اند.

می‌توان گفت فاجعه پلاسکو، لحظه‌ای ناب در خلق و استقرار جامعه، امر اجتماعی و مردم ایرانی فارغ از تعلق سیاسی، بلکه حول یک امر اخلاقی و معطوف به نفس جامعه بوده است. مردم هرچه بیش‌تر می‌فهمند که در نسبت با بحران‌ها، پناهی جز خودشان ندارد، مردانی از جنس خودشان باید هزینه آتش ناکارآمدی نهادهای غیر مسئول را بدهند، قهرمان‌ها باید با جانشان هزینه کنند، و سیاست فرسوده، در حال فرار از مسئولیت و حتی فرار از بازشناسی مقصران این حادثه، دائماً به دنبال خودشیرینی‌های تلخ و بی‌مزه خویش باشد. مردم، کم‌کم آموخته‌اند که باید خودشان به حال خودشان فکر کنند، اما گام بعدی می‌تواند مرحله‌ای در جهت بلوغ باشد. آن‌گاه که مردم بیاموزند که نهادها، بی‌آنکه فرصت فرافکنی داشته باشند، مسئول جان ازدست‌رفته مردم هستند، پرسشگری از این نهادها شروع شود. آنگاه است که به نظر می‌رسد شاهد بلوغی بیش‌تر در وجدان جمعی جامعه ایرانی باشیم.

سال‌هاست، مردم در بی‌کفایتی نهادها می‌سوزند (نگاهی به آمارهای ماشین‌های بی‌کیفیت تولید ملی که جان مردم قربانی بی‌کفایتی مدیران صنعت خودرو می‌شود، مویدی است بر این مسئله)، اما به نظر می‌رسد، خلق جامعه و مردم غیرسیاسی، گامی مهم در تحمیل مفهوم مسئولیت و پاسخ‌گویی بر نهادهایی است که همیشه از این امر پطره رفته‌اند.

فصلنامه علمی، پژوهشی و آموزشی
دانشگاه شیراز